

Eski ramazanlarda halkı sahura kaldıran davulcular ve dinî bayramlarda davul çalarak dolaşan mahalle bekçileri çeşitli mâniler okurlardı. "Ramazan (bayram veya davulcu) mânileri" adı verilen bu mânilerde ara ritim vuruşu, yani kupleler arası vuruş 2 + 2 + 3 olmak üzere yedi veya dokuz derbelidir.

Davul başta Ömer Hayyâm, Şeyh Sa'dî, Nâbî ve Nedîm olmak üzere birçok şaire, bazı müsikîşinaslara ve ressamalara konu olmuştur. Türk müsikîsi bestekârlarından Ali Rifat Çağatay'ın "Davul Havası" adlı eseriyle XVI. yüzyıl İtalyan ressamlarından Vittore Capaccia'nın halen Venedik Akademisi'nde bulunan "Tambure di Turco" adlı ünlü tablosu bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 622, 644; G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glaskow 1937, s. 17-18; a.mlf., "Davul", *İA*, III, 498-501; a.mlf., "Tabl-hâne", a.e., XI, 604-610; A. Adnan Saygın (Saygun), *Rize, Artvin ve Kars Havâlisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumat*, İstanbul 1937, s. 58-61; Ali Rıza Yalçın, *Cenup-ta Türkmen Çalgıları*, Adana 1940; Mahmud Ragıp Kösemihal, *Türk Askerî Muzıkları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 1-40; a.mlf., *Musikî Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 60; a.mlf., *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ankara 1975, s. 8-16, 28-44, 59; a.mlf., *Türk Halk Oyunları Kataloğu*, Ankara 1991, s. 69, 142-145, 200-201; a.mlf., "Halk İnanışlarında Davul", *TFA*, II/39 (1952), s. 613-615; a.mlf., "Davul-Zurna Hakkında", a.e., IV/78 (1956), s. 1241-1242; a.mlf., "Mehterhane ve Davul-Zurnalı Halk Oyunları", a.e., V/106 (1958), s. 1697-1699; Şenel Önal, *Türk Halk Müsikîsi Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, s. 24, 339; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1987, VIII, 1-238; Veysel Arseven, "Türk Halk Çalgıları", *TFA*, VI/142 (1961), s. 2393; Yılmaz Elmas, "Ramazan Davulu", a.e., VIII/163 (1963), s. 2970-2972; Hedwig Usbeck, "Türklerde Musiki Aletleri -10-", *MM*, sy. 245 (1969), s. 27-28; sy. 246 (1969), s. 27; E. Ruhi Üngör, a.e. (Türk Davulu özel sayısı), sy. 321, tür.yer.

NURİ ÖZCAN

ed-DAV'Ü'L-LÂMÎ'

(الضوء اللامع)

Muhammed b. Abdurrahman
es-Sehâvî'nin
(ö. 902/1497)
hicrî IX. yüzyılın tanınmış
kişileri hakkındaki eseri.

Sehâvî'nin en meşhur eseri olup tam adı *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-(ebna'i a'yâni 'ulemâ'i) karnî't-tâsi'* dir. On iki cüz halinde düzenlenen eserin ilk on cü-

zünde 10.000'den fazla kişinin biyografisi alfabetik sıra ile verilmektedir. On birinci cüz ise şahısların künye, lakap ve nisbelerine ayrılmıştır. On ikinci cüzde yine alfabetik sıraya göre 800'den fazla meşhur kadının biyografileri bulunmaktadır. Müellif sekizinci cüzde kendi biyografisini de vermiştir (s. 2-32).

Müellif eserinde 801-896 (1398-1491) yılları arasında Mısır, Suriye, Hicaz, Yemen, Anadolu ve Hint ülkelerinde yaşamış olan âlimler, kadılar, edipler, şairler, halifeler, sultanlar, emîrler ve vezirler hakkında bilgi vermiş, ayrıca ahlâk yönünden beğendiği birkaç gayri müslimi de kısaca anlatmıştır. Sehâvî bu eserini hazırlarken faydalandığı kaynakların bir kısmını mukaddimede, bir kısmını da biyografilerin sonunda belirtmiştir. Bunlar arasında en çok istifade ettiği eserler olarak üstadı İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *İnbâ'ü'l-ğumr, Ref'u'l-işr, ed-Dürerü'l-kâmine, el-Mu'cem, Lisânü'l-Mizân, Fevâ'idü'r-rihle*, Bedreddin el-Aynî'nin (ö. 855/1451) *İkdü'l-cümân*, Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *Sülûk ve el-'Ukûd*, İbn Hatîb en-Nâsirîyye'nin (ö. 843/1440) *ed-Dürü'l-muntehab*, Taکیyyüddin el-Fâsî'nin (ö. 832/1429) *Şifâ'ü'l-ğarâm ve el-'İkdü's-semîn*, Necmeddin İbn Fehd'in (ö. 885/1480) *İlhâf-ül-verâ ve Mu'cem*'i zikredilebilir.

Sehâvî biyografileri hazırlarken yazılı kaynaklarla yetinmemiş, ayrıca şahsın kendisinden, akrabalarından veya onu tanıyanlardan bilgi toplamış, verdiği bilgilerin doğru olmasına dikkat etmiştir. Biyografileri kaynaklardan naklederken bazan ilâve ve tashihlerde bulunmuş, ele aldığı kişinin önce etrafıca kimliğini tesbit ettikten sonra hangi şehirde, hangi medreselerde kimlerden ders okuduğunu da kaydetmiştir. Münasebet düş-tükçe müderrisler arasındaki anlaşmazlıklara, makam ve mansıb kavgalarına, birbirleri hakkındaki takdir ve tenkitlerine de temas eden Sehâvî, çeşitli kim-selerden ders okuyan ve icâzet alan âlimlerin okudukları ve ders verdikleri medreseler, ders müfredatı, hocaların ilmi ve ahlâkî durumları hakkında da bilgi vermiştir. Böylece eser sayesinde hicrî IX. yüzyıl İslâm dünyasının belli başlı ilim merkezleri, ilmi kuruluşları, öğretim usulleri ve ilmi seviyeleri hakkında çok zengin mâlumat elde edilmektedir. Bazı biyografiler vesilesiyle çeşitli zamanlarda meydana gelen salgın hastalık, sel, yangın, zelzele gibi âfetlere de temas edilmektedir. Biyografisi verilen âlimin

hükümdar, diğer devlet erkânı ve halk nazarındaki yeri, sultana eser takdimi geleneği ve sultan tarafından yapılan başışlar anlatılırken devrin bir başka yönü, devletin ilmi kuruluşlarla olan münasebetleri de tesbit edilmiş olmaktadır.

Eserde ağırlık noktası daha çok âlimler üzerinde olmakla beraber halife, sultan, emîr ve eşrafin biyografilerine de gerekli önemin verildiği söylenebilir. Bunlar hakkındaki özet bilgiler sıralanırken zaman zaman devlet idaresinde görülen rüşvet ve adam kayırmalara da temas edilir.

Bazı devlet başkanları ve âlimler hakkındaki araştırmaların dikkatli ve tarafsız bir şekilde yapıldığı söylenemez. Meselâ İstanbul'un Türkler tarafından fetih sıradan ve basit bir olay olarak geçiştirildiği gibi Fâtih Sultan Mehmed hakkındaki bilgiler hem çok kısa hem de hatalıdır.

Sehâvî bu eserinde hiçbir ilmi ve siyasi niteliği olmayan kişilere de yer vermektedir. Onun medrese kapıcıları, mezar bekçileri ve berberlerin yalnız isimlerini yazmaktaki maksadını anlamak güçtür. Bunun gibi birkaç aylıkken ölen veya dokuz on yaşlarında kendisinden bazı bilgiler almış olan çocukların böyle bir eserde niçin zikredildiği bilinmemektedir. Biyografilerin bir kısmında yer yer dedikodu cinsinden bilgilere de rastlanmaktadır.

Çeşitli müellifler tarafından tenkit edilmesine rağmen bir bütün olarak ele alındığında eserin ilmi ve ciddi bir çalışma ürünü olduğu söylenebilir. Kitap özellikle Burciyye Memlûkleri'nin kültür tarihi açısından önemli bir kaynaktır. *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Hüsameddin el-Kudsî tarafından on iki cüz halinde yayımlanmış (Kahire 1353-1355), ayrıca Bulak ve Beyrut'ta da basılmıştır (ts.).

Celâleddin es-Süyûtî *ed-Dav'ü'l-lâmi'*'i tenkit için *el-Kâvî'alâ Târîhi's-Sehâvî* adlı bir risâle yazmıştır (Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, s. 337). İbnü's-Şemmâ' *el-Kabesü'l-hâvî li-ğureri'd-Dav'i'l-lâmi'*, İbn Abdüsselâm el-Menüfî *el-Bedrü't-tâli' mine'd-Dav'i'l-lâmi'* adlı eserlerinde *ed-Dav'ü'l-lâmi'* den seçmelerde bulundukları gibi Ahmed el-Kastallânî de *en-Nûrû's-sâpî fi muhtaşari'd-Dav'i'l-lâmi'* adıyla eseri ihtisar etmiştir (Brockelmann, *GAL*, II, 43; *Suppl.*, II, 31-32.).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I, 72, 82, 99, 113, 116, 117, 172, 177; II, 69, 81, 118, 120, 126, 132, 241, 268; III, 35, 40; IV, 84, 207, 228; V, 182; VI, 24, 251, 323; VIII, 2-32, 264, 265; IX, 216; X, 6, 46, 79, 86, 100, 102, 105, 122, 123; Süyûtî, *Nazmü'l-İkkyân* (nşr. P. K. Hitti), New York 1927, s. 152-153; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 53-54; *Keşfü'z-zunân*, II, 1089-1090; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 185-187; Serkis, *Mu'cem*, I, 1012; Brockelmann, *GAL*, II, 43; *Suppl.*, II, 31-33; Abbâs el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errrihîn*, Bağdad 1376/1957, I, 252-253; Ziriklî, *el-A'lam*, VII, 67; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, III, 279; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1397/1977, s. 337; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 183; *Ma'a'l-mektebe*, s. 103-104; Tarif Khalidi, "Islamic Biographical Dictionaries: A Preliminary Assessment", *MW*, LXIII/1 (1973), s. 59.

ASRİ ÇUBUKÇU

DAY'A

(الضيعة)

Emevîler ve Abbâsîler döneminde
hazine arazisinden
bazı şahıslara tahsis edilen
çiftlik mahiyetindeki arazi.

Day'a "zâyi olmak, kaybolmak" mânasındaki dayâ' masdarından türetilen bir isim olup "gelir getiren gayri menkul, arazi ve bahçe" anlamının yanı sıra kişinin sanat ve mesleğini de ifade eder. Kelimenin daha ziyade çoğul şekli olan diyâ' kullanılır. *Kâmûs Tercümesi*'nde day'a hakkında özetle şöyle denilmektedir: "Galle ve mahsulü olan tarlaya ve çiftlik makûlesi mülk ve akara denir. Bakımı yapılmazsa zayı olur. Ve day'a bir adamın hırfet ve sanatına denir ki mü-mâreset eylemezse zayı olur" (III, 342). Terim olarak ise Emevîler ve Abbâsîler devrinde beytûlmâle ait bulunan haracî araziden yahut mevât araziden iktâ ve benzeri yollarla bazı kimselere tahsis edilen çiftlik mahiyetindeki arazilere denmektedir. Bununla birlikte tahsis ve vergilendirme yönünden uygulamada görülen farklılıklar sebebiyle day'anın benzeri arazi nevilерinden, özellikle katfa* dan farkını belirlemek oldukça güçtür. Halifelerin tutumları, mezheplerin görüşleri ve arazinin tâbi olduğu statü bazı farklı uygulamalara sebep olmuştur.

Emevîler ve Abbâsîler devrinde arazi iki ana kısma ayrılıyordu. Arâzî-i öşriyye ve arâzî-i harâciyye olmak üzere iki bölüme ayrılan ve arâzî-i memlûke diye ifade edilen birinci kısmın iktâ yoluyla day'a olarak tahsis edilmesi mümkün değildi. Ancak mülk olan haracî arazinin

haraç geliri istiğlâlen iktâ yoluyla muayyen kimselere day'a olarak verilebilirdi. Bu durumda day'a olan arazi haracî arazi statüsündedir. İkinci kısım, arâzî-i gayr-i memlûke yani kimsenin mülkü olmayan arazilerdir ki bu da kendi arasında şu kısımlara ayrılmıştır: 1. Arâzî-i memleket, sultânî arazi veya arâzî-i beytûlmâl. Bu çeşit araziler haracî arazi statüsündedir ve day'a olarak en çok tahsise tâbi tutulan arazi çeşidi budur. Day'a denilen çiftliklerin çoğunluğu bu çeşit arazi olmakla beraber tamamı böyle değildir. Mülk olmayan ve fetih sırasında tasarruf hakkı beytûlmâle bırakılan haracî araziler de bu gruba girer. Bu tür day'alardan haraç vergisi alınır. 2. Arâzî-i mevât. Bu nevi arazi de ihya şartıyla belli kimselere day'a olarak tahsis edilebilir. İhya edilen bu day'a arâzî-i öşriyye sınırları içinde ise öşre tâbidir; haracî arazi içinde ise haraca tâbidir. 3. Himâ veya arâzî-i mürfeka denilen kamu arazilerinden ise day'a şeklinde bir tahsis-te bulunmak mümkün değildir (Hâlis Eşref, s. 11-24). Day'a tımar, zeâmet ve hâsın yani dirlik arazinin ilk dönemlerde kısmen farklı uygulanmış şeklidir denilebilir.

İslâm tarihinde day'a şeklindeki arazilerin tahsisine Emevîler devrinden itibaren başlandığı görülmektedir. Özellikle bazı Emevî idarecileri, fethedilen yerlerde istedikleri şekilde tasarruf etme yetkisine sahip oldukları inancıyla, arazi iktâ şartlarına uysun uymasın istedikleri yerlerde, istedikleri ölçüde kendilerine, yakınlarına ve üst seviyedeki devlet görevlilerine bolca day'a tahsis etmişler ve iktâ edilen kimseler konusunda pek âdil bir ölçü gözetmemişlerdir. Neticede toplumda idarecilerden ve ordu kumandanlarından oluşan belli bir zümre, ihya etmek kaydıyla kendilerine tahsis edilen yerlerde day'a statüsünde epeyce arazi sahibi olmuşlardır. Abbâsîler'in iktidara gelmesinden sonra Emevî halifelerinin, yakınlarının ve yüksek memuriyetlerde bulunan bazı kimselerin mallarının müsâdere edilmesiyle ilgili olarak kaynaklarda zikredilen rakamlar, Emevîler'de day'a tahsisinin hangi boyutlara ulaştığı konusunda bir fikir vermektedir.

Abbâsîler devrinde Emevîler'den müsâdere edilen mallara ilâveten day'a sahibi iken ölen veya çeşitli sebeplerle görevlerinden ayrılan memurların day'a şeklindeki arazileri de yeni idarenin uygun gördüğü kimselere yine day'a ola-

rak tahsis edildi. Abbâsîler döneminde bu tür arazilerin büyük bir kısmını Emevî hânedanından ve idarecilerinden Abbâsî hilâfetine intikal eden araziler teşkil etmiş olup bu statüdeki arazilere "el-arâzî's-sultâniyye", "diyâu'l-hilâfe" veya "ed-diyâu's-sultâniyye" denilmiştir.

Abbâsîler devrinin iktisadî özelliklerinden biri de Emevîler'de olduğu gibi ekseriyetini sultânî arazilerin teşkil ettiği çiftliklerin (day'a) fazlalaşmasıdır. Her ne kadar bu statüdeki arazilerin bazıları day'a olarak tahsis edilmeden önce muattal halde bulunan ölü araziler idiysede bu dönemlerde day'a tahsislerinin çoğaldığı açık şekilde görülmüyordu. Irak bataklıkları, Irak ve İran'daki verimli bazı topraklar, Mısır ve Suriye'deki bazı değerli yerler buna örnek olarak gösterilebilir. Özellikle devletin üst kademelelerinde görev yapanlar, ülkenin çeşitli yerlerinde çok büyük verimli day'alar edinmeyi âdet haline getirmişlerdi. Mesleme b. Abdülmelik, İbn Şîrîzâd ve Vezir İbnü'l-Furât gibi birçok kimse bu özellikleriyle temayüz etmiştir. Hatta bazan bu çiftlikler hediye ve taltif aracı olarak da kullanılmıştır. Nitekim devrin Irak valisi Hasan b. Sehl'in, kızı Boran'ı Halife Me'mûn ile evlendirirken kendi çiftliklerinin isimlerini kâğıtlara yazarak bunları atıyye kabilinden kumandanların başları üzerine serptiği ve bu kâğıtları ellerine geçirenlerin orada yazılı özel çiftliğe (day'a) mâlik oldukları kaynaklarda zikredilmektedir.

Çoğunluğunu sultânî arazilerin oluşturduğu bu topraklar tahsis ediliş şekli, tahsis edilen kimseler ve arazinin bulunduğu yere göre muhtelif gruplara ayrılıyordu. Bu çeşit day'aların bazıları şunlardır: ed-Diyâu'l-hâssa, ed-diyâu'l-Furâtiyye, ed-diyâu'l-mürtece'a, ed-diyâu'l-müstahdesse, ed-diyâu'l-Abbâsiyye. Day'aların bu şekilde adlandırılmasının sebebiyle ilgili olarak kaynaklarda bazı bilgiler mevcuttur. Meselâ ed-diyâu'l-hâssa sadece halifeye ait olan day'a (tıpkı Osmanlı dönemindeki havâss-ı hümâyün gibi), ed-diyâu'l-Abbâsiyye Abbâsî halifelerine ve halifenin akrabalarına tahsis edilen day'a, ed-diyâu'l-müstahdesse yeni oluşturulan day'a, ed-diyâu'l-Furâtiyye Fırat nehri kenarında bulunan day'a olduğu için bu isimlerle anılmış olabilir. ed-Diyâu'l-mürtece'a ise önceden iktâ edilerek bir kişiye tahsis edilen, ancak sonradan halifenin geçersiz kıldığı iktâdan oluşan day'a anlamında kullanılmaktadır.